

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica 19 (2017)

ISSN 2081-3333

DOI 10.24917/20813333.19.4

Dominika Mikucka-Wójtowicz

Uniwersytet Warszawski

Transnarodowa współpraca partii politycznych (TPC) – przypadek państw postjugosłowiańskich¹

W literaturze poświęconej europeizacji partii politycznych i systemów partyjnych państw z szeroko definiowanej Europy Środkowo-Wschodniej międzynarodowa współpraca partii politycznych (TPC) – obejmująca zarówno relację krajowych ugrupowań z europartiami, grupami reprezentującymi je w Parlamencie Europejskim, ale też siostrzanymi formacjami z Europy Zachodniej – często jest traktowana jako szczególna forma europeizacji krajowych formacji. Badacze zwracają uwagę na jej bezpośredni i bardziej zinstytucjonalizowany charakter, w odróżnieniu od związanych z procesem integracji zmianami środowiska funkcjonowania partii. Celem artykułu jest określenie wpływu, jaki TPC miała na formacje z wybranych państw postjugosłowiańskich. Co z kolei wiąże się z próbą odpowiedzi na pytanie, czy współpracę tę należy definiować jako źródło inspiracji dla krajowych ugrupowań, motor zachodzących w nich zmian, czy może raczej rola transnarodowych aktorów politycznych (TPA) ograniczała się jedynie do pełnienia funkcji kuratora – nadzorcy sprawdzającego, czy krajowe partie zmieniają się w pożądanym kierunku. Istotnym elementem rozważań jest także wskazanie możliwych wymiarów zmian zachodzących w partiach pod wpływem takiej współpracy oraz czynników zewnętrznych oraz wewnętrznych (zarówno pochodzących z krajowych systemów politycznych, jak i wewnątrzpartyjnych), mogących mieć wpływ na intensywność i zakres tego procesu. Do wytłumaczenia mechanizmu zmian zastosowano wciąż rzadko się pojawiająca w badaniach partii koncepcję transferów politycznych (Dolowitz, Marsh 1996; 2000).

Europeizacja a transnarodowa współpraca partii politycznych

W szerokim znaczeniu europeizacja jest rozumiana jako dostosowywanie się państw i ich polityk sektorowych do procesu europejskiej integracji regionalnej (Graziano, Vink 2007: 7). W wąskim, i wciąż bardziej rozpowszechnionym, oznacza z kolei proces integracji państw z Unią Europejską, zatem faktycznie sprowadza się

¹ Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego nr UMO-2015/16/S/HS5/00093 pt. *Europeizacja partii i systemów partyjnych państw postjugosłowiańskich na tle doświadczeń krajów środkowoeuropejskich – podobieństwa, perspektywy, wyzwania*, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

ona do EU-izacji. Przy czym, co warto podkreślić – zwłaszcza w przypadku objętych w niniejszym artykule analizą państw znajdujących się na różnych etapach integracji – badacze są właściwie zgodni, że proces ten może dotyczyć zarówno państw członkowskich (Tomasz G. Grosse nazywa ten typ europeizacji wewnętrzną, Janusz Ruskowski *ad intra*) oraz niebędących członkami państw europejskich UE, a nawet pozaeuropejskich (tzw. europeizacja zewnętrzna – wg. Grosse lub *ad extra* – wg. Ruskowskiego) (Grosse 2012: 8–9, 17; Ruskowski 2010: 365, 382). Mimo iż Simon Hix trafnie podkreśla, iż „polityka unijna jest polityką partyjną”, a same partie odgrywają rolę istotnego spoiwa między „sceną krajową i europejską oraz między instytucjami unijnymi” (Hix 2010: 223), stanowiąc przy tym poprzez swoje dostosowanie się bądź niedostosowanie do wymogów UE najważniejsze źródło zmiany krajowej polityki w procesie integracji europejskiej, na co zwracała uwagę Milada Anna Vachudova (2008: 861), w praktyce partie długo nie były uwzględniane w badaniach procesu europeizacji. Jako główne przyczyny można wspomnieć przywoływany przez Roberta Ladrecha fakt, iż formalnie nie utrzymują one kontaktów z unijnymi instytucjami, ani też nie otrzymują od nich żadnych środków finansowych, co mogłoby stanowić zachętę do jakichś zmian strategii (Ladrech 2010: 130). Jednak z tymi zarzutami można polemizować. Po pierwsze, kontakty na poziomie unijnych instytucji są faktycznie utrzymywane przez partyjnych polityków, głównie tworzących w danym momencie krajowe rządy. Co, więcej z uwagi na fakt, iż póki co nie istnieje jedna ogólnoeuropejska ordynacja wyborcza, to właśnie partyjni politycy definiują zasady i nadzorują przebieg wyborów do Parlamentu Europejskiego. Po drugie, choć partie nie otrzymują formalnie żadnych funduszy z Unii, to przecież z jednej strony eurodeputowani (wywodzący się przecież z krajowych ugrupowań) otrzymują np. pieniądze na prowadzenie biur poselskich w państwach pochodzenia, zapraszają też do odwiedzenia PE swoich partyjnych kolegów czy różne grupy potencjalnych wyborców, co potencjalnie powinno sprzyjać europejskiej socjalizacji krajowych ugrupowań i ich elektoratów. Ponadto, od czasu zagwarantowania euro-partiom w 2007 roku możliwości tworzenia eurofundacji, działających na zasadzie partyjnych *think tanków* (Kosowska-Gąstoł 2014: 106–107), fundacje te zaczynają odgrywać większą rolę w procesie politycznej socjalizacji krajowych ugrupowań i polityków. Wcześniej ta rola była raczej przypisana fundacjom związanym z ugrupowaniami politycznymi z zachodniej części kontynentu, a zwłaszcza z Niemiec czy państw skandynawskich (Delsoldato 2002: 276; Pridham 2014: 35), które z uwagi na ich rolę w socjalizacji środkowoeuropejskich ugrupowań nazywano nawet mianem „agentów zmian” (*agents of change*) (Dakowska 2002: 287).

W odniesieniu do samych partii politycznych, europeizacja może być widziana jako trzytorowy proces, na który po pierwsze składają się zmiany środowiska funkcjonowania krajowych ugrupowań, związane z postępującym procesem integracji europejskiej. Drugi tor stanowią rzadkie, ale jednak występujące, bezpośrednie interwencje Transnarodowych Aktorów Politycznych (TPA) w partyjną politykę. Z kolei trzeci, transnarodowa współpraca partii politycznych (Mikucka-Wójtowicz 2018). Przy czym, wydaje się, iż w praktyce wymienione ścieżki nie mają dokładnie takiej samej wagi i zasięgu. O ile zmiany środowiska działania partii oraz TPC składają raczej do powolnej adaptacji, zaś sam proces w przypadku TPC zwykle

obejmuje dużą część krajowych ugrupowań, zaś w odniesieniu do zmian powodowanych postępującym procesem integracji europejskiej wszystkich graczy na krajowej scenie (mimo iż inaczej dotyka one partie rządzące i opozycyjne), to interwencje prowadzą do zmian gwałtownych i wyraźnych (np. przejścia z obozu eurosceptycznego do prounijnego), choć jednocześnie są one stosowane relatywnie rzadko i jedynie w odniesieniu do wybranych państw i partii. Dodatkowo, w przypadku towarzyszących im gwałtownych zmian pojawia się istotne pytanie: na ile są one trwałe.

Tym, co odróżnia wskazane ścieżki procesu europeizacji jest również sam charakter „wywieranego” wpływu. Zmiany środowiska funkcjonowania partii, związane z postępami procesu integracji w praktyce mają pośredni wpływ na krajowe ugrupowania (Carther, Luther, Poguntke 2007: 9). W przypadku TPC wpływ ten może mieć zarówno bezpośrednią (np. naciski/sugestie dawane krajowym partiom, jakie warunki muszą spełnić, by przyłączyć się do transnarodowej federacji partii), jak i pośrednią naturę, w sytuacji gdy aktorzy sami decydują się dokonać zmian np. zainspirowani pewnymi działaniami/rozwiązaniem funkcjonującymi zarówno na poziomie europartii, ale też konkretnych siostrzanych ugrupowań (pw. z Europy Zachodniej). Istotną kwestię stanowią w tym przypadku motywacje wprowadzanych zmian. Z kolei w ostatniej ze ścieżek – interwencjach w partyjną politykę i (jawnych) naciskach na krajowe ugrupowania – ów wpływ jest najbardziej bezpośredni. Jako niemal książkowy przykład wspomina się w tym kontekście Słowację, będącą – na co zwracał uwagę Paul Lewis – jedynym państwem aspirującym do członkostwa w Unii, w którym w latach 90., konkretnie po wyborach parlamentarnych w 1998 r., wykorzystano mechanizm warunkowości do jawnej interwencji w partyjną politykę. Jej skutkiem była zmiana dotychczasowych wzorców koalicyjnych (mechanizmów systemu partyjnego) (Lewis 2006: 13). Co warte podkreślenia, w objętym analizą regionie podobne interwencje były zdecydowanie częstsze.

Szukając wyjaśnienia mechanizmów, a zatem także motywacji, zmian zachodzących w partiach pod wpływem procesu integracji europejskiej, badacze zwykle wskazują, iż są one wynikiem uczenia się lub dyfuzji norm. Z kolei w przypadku TPC odwołują się do dwóch modeli zakorzenionych w paradygmacie neoinstytucjonalnym: mianowicie modelu przetargowego (mającego źródło w logice konsekwencji) i modelu tzw. (międzynarodowej) socjalizacji (mającego źródło w logice stosowności) (Dakowska 2002: 273, 291; Ladrech 2012: 185; Berge, Poguntke 2013: 321). Przy czym nie są one wzajemnie wykluczające, a wręcz mogą się uzupełniać. Jednak wydaje się, że lepiej mechanizm zmian wyjaśnia koncepcja transferów politycznych, stosunkowo rzadko stosowana w badaniach partii. Według Davida Marsha i Davida P. Dolowitza (1996), badaczy którzy ją rozpropagowali, transfery te mogą mieć zróżnicowaną naturę, od dobrowolnych po przymusowe. Przy czym określenia przymusowe (*coercive*) nie należy rozumieć literalnie, bowiem w praktyce stopień natężenia nacisków na partie może być różny, od ich bezpośredniego stosowania podczas negocjacji, po perswazję, gdy „zobowiązania” zostają zastąpione „miękkimi zachętami” do ich przeprowadzenia (Bulmer and Padgett 2004: 104). Biorąc pod uwagę konstatację Harmela i Jandy, iż „partie wciąż są uważane za konserwatywne organizacje, które starają się unikać zmian z uwagi na ich ludzkie i materialne koszty” (Harmel,

Janda 1994: 278), pojawia się ważne pytanie, co sprawia, iż pod wpływem impulsów płynących od zewnętrznych aktorów czy instytucji jednak coś się zmienia? Po pierwsze, istnieje liczna grupa badaczy, którzy jak chociażby Geoffrey Pridham, podkreślają wyjątkową (bardziej bezpośrednią i zinstytucjonalizowaną) rolę TPC w procesie europeizacji (Pridham 2011: 52; 2014: 32). Ponadto, choć badania pokazują, iż często wpływ transnarodowych federacji w praktyce był powierzchowny, co podnosili np. Michael Holmes i Simon Lihtfoot (2011: 55), nie zmienia to faktu, iż europartie wciąż są traktowane przez krajowe ugrupowania z szeroko rozumianej Europy Środkowo-Wschodniej jak swoisty elitarny klub, który przyznaje krajowym aktorom „świadczenia akceptacji” (*badge of approval*) (Haughton, Rybář 2011: 128). Oczywiście, aby taką akceptację uzyskać, trzeba spełnić pewne wymogi, zarówno formalne, jak i nieformalne. Na przykład wśród wypracowanych przez Europejską Partię Ludową (EPP) w 1996 roku kryteriów przyjęcia nowych członków znajdują się wymogi odnoszące się do kwestii programowych (np. opowiedzenie się za federalnym modelem integracji czy poszanowaniem zasady subsydiarności), jednak w rzeczywistości odgrywają one drugorzędna rolę. Zdarzało się, iż EPP podejmowała współpracę z ugrupowaniami różniącymi się w kwestiach ideologicznych jak Batiwszczyzna (Всеукраїнське об'єднання „Батьківщина”) (Timuș 2011: 7–8;16), co pokazuje, iż europartie wykazują większą dozę wyrozumiałości w sytuacji odstępstw od propagowanej przez nie linii programowej w odniesieniu do ugrupowań rządzących. Z drugiej zaś strony, istotna wydaje się konstatacja Paula J. DiMaggio i Waltera W. Powella, w oryginale nie odnosząca się bezpośrednio do partii, iż jedne „organizacje starają się wzorować na podobnych organizacjach, które uznają za mające większą legitymizację oraz skuteczność” (cyt. za Peterson, Sloam 2005: 42). W analizowanym w artykule przypadku krajowe formacje przede wszystkim wzorowały się na siostrzanych ugrupowaniach z Europy Zachodniej. Jednak, co wymaga specjalnego podkreślenia, ważną rolę w umożliwieniu nawiązania takich bilateralnych kontaktów między partiami odgrywają właśnie europartie.

Zaletą koncepcji transferów politycznych w porównaniu do modelu socjalizacji, jest nadanie większej podmiotowości aktorom wprowadzającym zmiany, co z jednej strony zakłada, iż dokonują oni pewnej strategicznej kalkulacji – oszacowania potencjalnych korzyści i strat, tudzież złożoności istniejących ograniczeń ich wprowadzenia (co zbliża tę koncepcję do strategicznego konstruktywizmu) (Saurugger, Mérand 2010: 4), jednocześnie jednak nie zakłada się przy tym ich pełnej racjonalności (Dolowitz and Marsh, 2000:14), jak to z kolei miało miejsce w modelu przetargowym. Mimo to strategiczna kalkulacja dokonywana w procesie transferów nie wyklucza całkowicie pewnego elementu socjalizacji, choć raczej może być on widoczny dopiero z dłuższej perspektywy czasowej. Żadna organizacja licząca na sukces nie wzoruje się bowiem na takiej, która jej zdaniem nie jest godna uznania, bardziej skuteczna (np. w znaczeniu osiągniętych wyników wyborczych), czy też w jakiś inny sposób odbierana jako lepsza od niej samej, bowiem – jak zauważył jeden z rozmówców – jest „całkowicie logiczne, że „uczymy się od mądrzejszych” (Stanišić 2016). Choć w praktyce oznacza to, iż badane podmioty przyjmują jednak w pewnym sensie postkolonialną perspektywę „petentów” w kontaktach z Europejczykami z rdzenia UE, zakładającą, że to Zachód reprezentuje to,

co normalne i pożądane, zaś ich zadaniem jest dostosowanie się do tego modelu (Domański 2004: 9). Koncepcja transferów, podobnie jak model socjalizacji, zakłada pewną hierarchiczność – w tym przypadku podział na *borrowers* i *lenders*. Przy czym aktorzy dokonujący transferów często „[...] internalizują (przynajmniej częściowo) europejskie reguły, normy i standardy, jednocześnie jednak strategicznie używają ich do osiągnięcia własnych celów politycznych (w tym legitymizacyjnych) i ekonomicznych (Cianciara i in. 2015: 330). Z drugiej zaś strony, o ile model socjalizacji zakłada raczej jednokierunkowy linearny proces, to w przypadku transferów, znów podobnie jak w założeniach strategicznego konstruktywizmu, zmiany nie muszą być nieodwracalne, bowiem to aktorzy – zwykle partyjni przywódcy czy ściśle kierownictwo partii, dokonują ich interpretacji i reinterpretacji.

Co warte dodatkowego podkreślenia, wprowadzanie zmian nie jest procesem zero-jedynkowym. Wychwycenie zachodzących zmian wymaga uwagi badacza, bowiem mogą one mieć zróżnicowany charakter, od dosłownego kopiowania rozwiązań organizacyjnych czy pewnych postulatów programowych/ polityk sektorowych poprzez hybrydy i syntezy (stanowiące połączenie rozwiązań zaczerpniętych z różnych źródeł), po swego rodzaju inspirację, zakładającą „świeże spojrzenie na to, co byłoby możliwe w domu” (Rose 2005: 81; Dolowitz, Marsh 1996: 351). Przy czym ważnym elementem transferów jest też świadomość dokonujących ich aktorów, dotycząca ograniczeń wynikających z lokalnego kontekstu (np. systemu politycznego, historii danego państwa czy stanowiska opinii publicznej). Z uwagi na powyższe, istotnym elementem transferów są także „negatywne lekcje”, czyli możliwość wyciągania wniosków z porażek siostrzanych ugrupowań. Co zresztą bardzo często było podnoszone przez rozmówców z różnych opcji politycznych.

Istotną kwestią pozostają również pytania o to, dlaczego partie – nawet te należące do jednej rodziny czy też funkcjonujące w obrębie jednego państwa – różnie reagują w przypadku takich samych nacisków czy zachęt płynących z przestrzeni europejskiej? Jak również, dlaczego w sytuacji, gdy współpracują z tymi samymi siostrzanymi ugrupowaniami nie zawsze są one dla nich równie istotnym źródłem inspiracji, ale też co sprawia, iż transferują od nich inne rozwiązania? Odpowiedzi na nie trzeba szukać w szeroko rozumianym kontekście funkcjonowania partii. Zewnętrzne sygnały do zmian są bowiem następnie filtrowane przez trzy grupy czynników: od zewnętrznych (pw. wiarygodność oferty integracji z UE oraz aktualny etap zaawansowania integracji) poprzez wewnętrzny (m.in. wpływ dziedzictwa komunistycznej przeszłości, czas i zakres reformy formacji postkomunistycznej mający istotny wpływ na kształt krajowych scen politycznych i funkcjonującą w danym państwie konstelację partii politycznych – fakt, czy dominują formacje liberalne czy też antyliberalne oraz zmiany postaw opinii publicznej wobec integracji) (Vachudova 2008: 868; Schimmelfenning 2005: 835–836), po wewnątrzpartyjne (pw. kształt wewnątrzpartyjnych struktur, obejmujących pozycję lidera partii i aktualnie dominującą w niej frakcję, wyborcze porażki a nawet już same ich zapowiedzi, ideologiczną pozycję ugrupowania oraz fakt, czy jest ono partią rządzącą czy opozycyjną) (Mikucka-Wójtowicz 2018). Dopiero uwzględnienie szerokiego kontekstu daje możliwość znalezienia wiarygodnych wyjaśnień zachodzących zmian. Choć oczywiście istnieje grupa adwersarzy takiego podejścia, którzy

jak Nicolo Conti twierdzą, iż przywiązywanie zbyt dużej wagi do specyficznych krajowych czynników utrudnia komparatywne badania europeizacji partii (Conti 2007: 193).

Ostatnim problemem, na który trzeba zwrócić uwagę, jest wyzwanie, jakie stanowi próba oszacowania stopnia zmian zachodzących pod wpływem procesu TPC. W przypadku samych partii, można się odwołać do ustaleń i modelu stworzonego przez Tima Haughtona, później zmodyfikowanego przez Annę Pacześniak, którzy wskazali trzy poziomy potencjalnych zmian – programowy, organizacyjny i kulturowy (z czego tylko ostatni, nazwany przez Pacześniak kulturowym, bezpośrednio odnosi się do TPC) oraz zdefiniowali kryteria trzech możliwych stopni zmian, zwracając uwagę zarówno na ich frekwencję oraz fakt czy zapożyczone postulaty odnosiły się wyłącznie do treści związanych z integracją czy też dotyczyły innych polityk sektorowych (Haughton 2011: 5; Pacześniak 2014: 88, 95–98). Jednak potencjalnie współpraca z TPA nie ogranicza się wyłącznie do wpływu na same partie, ale ich zaangażowanie w krajową partyjną politykę może mieć również wpływ na krajowe systemy partyjne, i to zarówno na ich format (liczbę relewantnych ugrupowań np. poprzez rozłam w jednej formacji na tle „sporu o Europę” i powstanie nowego ugrupowania różniącego się w tym zakresie od macierzystej formacji), jak i mechanizmy (istniejące wzorce koalicyjne).

Ramy analizy

Przedmiotem analizy są ugrupowania z państw postjugosłowiańskich mających co najmniej status kandydata do członkostwa (grupując je od najbardziej do najmniej zaawansowanych w procesie negocjacji akcesyjnych), czyli Czarnogóry, Serbii oraz Macedonii, które uzyskały status kandydatów do członkostwa odpowiednio w 2010, 2012 i 2005 roku, tudzież państw będących już pełnoprawnymi członkami Unii Europejskiej – Słowenii oraz Chorwacji (dołączyły do Wspólnoty odpowiednio w 2004 i 2013 roku). Dodatkowym kryterium było wzięcie pod uwagę w analizie jedynie ugrupowań, które były w stanie co najmniej dwukrotnie przekroczyć barierę reprezentacji w wyborach krajowych (lub stanowiły główną siłę w ramach przedwyborczych koalicji) oraz posiadają zinstytucjonalizowane kontakty z którąś w europartii (tab. 1). Wskazane kryteria doboru partii, sprawiły, iż analizą nie zostały objęte wszystkie ugrupowania z badanych państw, które utrzymują kontakty z europartiami. Pominięte formacje zostały zaznaczone w tabeli kursywą.

Okres badań obejmuje lata od 2003 roku, kiedy Rada Europejska przyjęła dokument nazwany – Agenda z Salonik dla Bałkanów Zachodnich), po rok 2016, kiedy w czterech z badanych państw odbyły się ostatnie jak na razie wybory parlamentarne (w kwietniu w Serbii, we wrześniu w Chorwacji, w październiku w Czarnogórze oraz w grudniu w Macedonii). Warto przy tym zauważyć, patrząc na umieszczone w tabeli dane odnośnie rozpoczęcia przez dane ugrupowanie kontaktów z europartiami, iż poza najbardziej zaawansowaną zarówno pod względem demokratycznych przemian, jak i procesu integracji, Słowenią, której ugrupowania nawiązały tego typu współpracę już w drugiej połowie lat 90. XX wieku czy na przełomie wieków, w przypadku ugrupowań z pozostałych państw proces ten był opóźniony (poza

nielicznymi wyjątkami np. chorwacką partią HSLS) z uwagi na funkcjonowania w większości z nich autorytarnych reżimów i konflikty związane z dezintegracją dawnego federalnego państw o niemal dekadę. Jak trafnie zauważa Geoffrey Pridham, z ówczesnej kalkulacji TPA wynikało, iż lepiej zainwestować czas i pieniądze w państwach Europy Środkowo-Wschodniej mających większe szanse na członkostwo w Unii (Pridham 2000: 22).

Podstawowym źródłem informacji były dane uzyskane dzięki częściowo ustrukturyzowanym wywiadam przeprowadzonym z 40 działaczami badanych ugrupowań, uchodzącymi za tzw. specjalistów ds. europejskich, czyli partyjnymi sekretarzami ds. kontaktów międzynarodowych, członkami parlamentarnych komisji ds. europejskich i/lub międzynarodowych, europarlamentarzystami w państwach członkowskich oraz przedstawicielami najwyższych gremiów partyjnych (prezydiów, rad naczelnych), mających największy wpływ na linie programową i funkcjonowanie swoich ugrupowań. Wywiady te zawierały między innymi pytania o przebieg, intensywność i efekty ich współpracy z transnarodowymi aktorami politycznymi. Dodatkowo w pracy wykorzystano jakościowe analizy dokumentów zastanych, w tym przypadku partyjnych programów i statutów, których celem była identyfikacja tematów oraz rozwiązań organizacyjnych, odnośnie których można stwierdzić, iż pojawiły się w nich pod wpływem współpracy z tzw. transnarodowymi aktorami politycznymi. W analizie wzięto pod uwagę znaczenie tej współpracy dla krajowych aktorów oraz jej możliwy wpływ na krajowe ugrupowania (zmiany programowe, organizacyjne i kulturowe/socjalizacyjne) i systemy partyjne (zmiany ich formatu i mechanizmów). Przy czym z uwagi na ograniczone miejsce, artykuł nie wyczerpuje w pełni badanej problematyki.

Badane partie stanowią głównie mainstreamowe ugrupowania z analizowanych państw, które nie tylko są w stanie samodzielnie zdobyć parlamentarne mandaty, ale też dysponują odpowiednim potencjałem koalicyjnym i/lub szantażu, co zapewnia im (bądź zapewniało w analizowanym przedziale czasowym) relewantną pozycję na krajowej scenie politycznej (tab. 1). Łącznie kryteria doboru spełniło 18 ugrupowań, z czego cztery ze Słowenii (Słoweńska Partia Demokratyczna – SDS, Słoweńska Partia Ludowa – SLS, Nowa Słowenia – NSi, Socjaldemokraci – SD), pięć z Chorwacji (Chorwacka Wspólnota Demokratyczna – HDZ, Chorwacka Partia Chłopska – HSS, Socjaldemokratyczna Partia Chorwacji – SDP, Chorwacka Partia Ludowa-Liberalni Demokraci – HNS, Demokratyczny Kongres Istrii – IDS), dwa z Czarnogóry (Demokratyczna Partia Socjalistów Czarnogóry – DPS, Partia Socjaldemokratyczna – SDP), pięć z Serbii (Demokratyczna Partia Serbii – DSS, Serbska Partia Postępowa – SNS, Partia Demokratyczna – DS, Socjalistyczna Partia Serbii – SPS, Partia Liberalno-Demokratyczna – LDP) oraz dwa z Macedonii (Wewnętrzna Macedońska Organizacja Rewolucyjna-Demokratyczna Partia Macedońskiej Jedności Narodowej – VMRO-DPNE, Socjaldemokratyczna Unia Macedonii – SDSM).

Tab. 1 Transnarodowa współpraca ugrupowań z państw postjugosłowiańskich

	Słowenia	Chorwacja	Czarnogóra	Serbia	Macedonia
EPP	SDS [2001] SLS [2001] NSi [2001]	HDZ [2002] HSS [2002]	-----	DSS [2003–2012] SNS [2016]	VMRO-DPMNE [2007]
PES	SD [1996]	SDP [2004]	DPS [2008] SDP [2009]	DS [2008] SPS [złożyła aplikację o członkostwo]	SDSM [2004]
ALDE	LDS [1998] SMC [2014] Stranka Alenke Bratušek [2014]	HSLs [1994] HNS [2001] IDS [2006]	LPCG [2014]	LDP [2008]	LDP [2016]
EFPG/EG	SMS-Zeleni [2003]	-----	-----	-----	-----

Źródło: opracowanie własne.

Objęte analizą partie współpracują (współpracowały, jak Demokratyczna Partia Serbii czy od kilku lat nieskutecznie próbują nawiązać współpracę, jak Socjalistyczna Partia Serbii) z trzema największymi europartiami, z czego łącznie osiem ugrupowań w Europejską Partią Ludową (EPP), siedem z Partią Europejskich Socjalistów (PES) oraz trzy z Partią Porozumienia Liberalistów i Demokratów na rzecz Europy (ALDE).

Znaczenie współpracy z TPA dla ugrupowań z państw postjugosłowiańskich – wstępne wnioski z badań

Właściwie przedstawiciele wszystkich ugrupowań objętych analizą, podkreślali znaczenie transnarodowej współpracy partii dla ich macierzystych ugrupowań, co ciekawe nawet tych formacji, które z czasem zmieniły kurs z pro- na antyunijny, jak Demokratyczna Partia Serbii (DSS). Obecnie były już działacz tej formacji, pełniący w przeszłości m.in. rolę szefa klubu DSS w Skupstwinie oraz szefa serbskiej delegacji w Zgromadzeniu Parlamentarnym Rady Europy – Miloš Aligrudić, stwierdził, iż partia „musi mieć jakąś międzynarodową legitymację, aby mogła funkcjonować. [...] Niemożliwe jest bycie izolowanym, bez komunikacji z relewantnymi politycznymi partiami”, gdyż tego typu „zrzeszanie się i komunikacja dają m.in. możliwość nawiązania zagranicznych kontaktów i prowadzenia polityki również w oparciu o osobiste kontakty”, co jest bardzo istotne. Z kolei „jeśli się pozbawi [partię – DMW.] tej ważnej międzynarodowej legitymizacji jako grupy ludzi – partii politycznej, bardzo trudno jest działać w interesie własnego państwa i narodu. A dużo ludzi w Serbii nie rozumie, że to jest niezwykle ważne” (Aligrudić 2014). Również doradca ds. kontaktów międzynarodowych Demokratycznej Partii Socjalistów Czarnogóry (DPS) – Svetlana Vuković, podkreślała istotną rolę jaką Partii Europejskich Socjalistów odegrała w przypadku tej formacji w nawiązywaniu przez nią bilateralnych kontaktów (Vuković 2016). Zresztą podobnie rolę ALDE postrzegają działacze serbskiej

Partii Liberalno-Demokratycznej (LDP) (Gamser 2015). Zatem są one postrzegane jako swego rodzaju fora-sieci, umożliwiające krajowym aktorom nawiązanie bilateralnych kontaktów, ale też lepszy przepływ informacji między siostrzanymi ugrupowaniami.

Ponadto, choć generalnie członkowskie ugrupowania nie są zobligowane do przenoszenia wszystkich propagowanych przez daną europartię rozwiązań do dokumentów swoich macierzystych formacji, to partyjni działacze często zwracali uwagę na fakt, iż transnarodowi aktorzy polityczni stanowią dla nich źródło „pozytywnej inspiracji” (Janez Podobnik 2017). W tym duchu europarlamentarzysta Słoweńskiej Partii Ludowej (SLS) Franc Bogovič, mówiąc o korzyściach płynących ze transnarodowych kontaktów, stwierdził, iż „największą korzyścią EU, że naprawdę, jeśli patrzysz w sposób otwarty, możesz zobaczyć wszystko, co jest dla ciebie korzystne i korzystać z tego. Tak samo sytuacja wygląda w EPP. Myślę, iż to jest bardzo istotne, że masz okazję zobaczyć, jak postępują inni, i ich kurs programowy, i jakieś dobre rozwiązania” (Bogovič 2017). Według partyjnych działaczy, dzięki takiej obserwacji innych, „nie musimy na nowo odkrywać Ameryki” (Jeraj 2017), ale możemy skorzystać z rozwiązań wypracowanych przez partie, które na wcześniejszych etapach integracji borykały się podobnymi problemami (Pukšec 2013). Często też podkreślają, że dzięki temu mają również możliwość uniknięcia pewnych błędów, co jest istotne z uwagi na przyjętą do badania mechanizmu zmian perspektywę teoretyczną, czyli koncepcję transferów politycznych, Zgodnie z nią bowiem, równie ważną rolę, co transferowanie pozytywnych rozwiązań, stanowią tzw. negatywne lekcje, dające możliwość dodatkowej refleksji i uniknięcia powielania błędów popełnionych przez innych aktorów politycznych (Rose 1991: 4, cyt. za Gauja 2016: 473; Rose 2005: 80). Warto przy tym jeszcze raz podkreślić, iż w przypadku ugrupowań z szeroko definiowanej EŚW, możliwe transfery, czy to programowe, czy organizacyjne, nie ograniczają się bynajmniej do europartii. Istotną inspirację dla krajowych ugrupowań stanowią również siostrzane formacje z Europy Zachodniej. Przy czym uchwycenie tego typu zmian stanowi duże wyzwanie dla badaczy.

Ponadto, choć badacze są świadomi, iż europartie mogą też stosować różne formy formalnych i nieformalnych nacisków na niesubordynowanych członków, kwestia ta pozostaje raczej tematem tabu w oficjalnych rozmowach z partyjnymi działaczami, co oczywiście specjalnie nie dziwi, zwłaszcza jeśli będziemy mieli na uwadze słynną maksymę kanclerza Otto von Bismarcka, że „Zwykli ludzie nie powinni wiedzieć, jak się robi parówki i jak wyglądają kulisy polityki”. Choć kilku rozmówców, przyznało, iż członkowie europartii jednak „lobbowali”, czy też „perswadowali” przyjęcie pewnych rozwiązań. Najczęściej wspominają w tym kontekście postulat wprowadzenia specjalnych kwot na listach wyborczych dla kobiet. W przypadku Serbii, gdy projekt regulującej te kwestie ustawy trafił pod obrady Skupsztiny, pewne „naciski” na ówczesnych koalicjantów z DS i SPS, aby została ona uchwalona, wywierały zarówno PES, jak i Socjalistyczna Międzynarodówka (Jerkov 2017). Zresztą trzeba dodać, iż do nacisków czy też różnych form perswazji uciekają się nie tylko europartie, ale też fundacje związane z zagranicznymi ugrupowaniami, które dzięki ich stosowaniu mogą warunkować możliwości uzyskania przez krajowe formacje finansowania partyjnych projektów z ich środków.

Mimo tych niemal entuzjastycznych opinii miejscowych polityków odnośnie przebiegu współpracy i korzyści płynących z niej dla krajowych ugrupowań, Marko Stojić, prowadzący w latach 2011–2012 badania transnarodowej współpracy serbskich i chorwackich partii, pokazuje, iż zdarzały się sytuacje, gdy działacze europartii krytycznie oceniali kooperację z częścią formacji z regionu, a nawet twierdzili, że niektóre – jak Demokratyczna Partia Serbii – zostały za wcześniej przyjęte w szeregi europartii. Dowodem na to mogą być przywoływane przez niego słowa Doris Pack, byłej niemieckiej eurodeputowanej z EPP i przewodniczącej delegacji PE w Południowo-Wschodniej Europie, która stwierdziła, iż przyznając DSS status obserwatora liczone na to, że możliwość kontaktów z zachodnimi liderami „powinno otworzyć ich umysły, ale oni zachowywali się autystycznie. To nie działało. Nie wykorzystali szansy, którą mieli. To był stracony czas i stracone wysiłki” (Stojić 2018: 203). Co ważniejsze, Pack podkreślała, iż według niej DSS nigdy nie była naprawdę proeuropejskim ugrupowaniem, choć jej lider wysyłał sygnały, że „jest w stanie zaakceptować rzeczywistość” (Stojić 2018: 203). Po wyborach w 2007 i 2008 roku narodowcy Vojislava Kostunica dwukrotnie byli ostrzegani przez EPP, że jej „flirt” z radykałami może skutkować wykluczeniem. Do zakończenia współpracy doszło jednak dopiero w lutym 2012 roku. Po tym jak w mediach pojawiły się informacje o prawdopodobnym wyrzuceniu, DSS postanowiła uprzedzić ten krok i przyjęła deklarację o opuszczeniu szeregów europejskich ludowców (Aligrudić 2014; Mikucka-Wójtowicz 2015: 187). Stąd też nie dziwi, że EPP wykazała się znacznie większą powściągliwością, kiedy parę lat później o członkostwo aplikowała Serbska Partia Postępowa (SNS), powstała w wyniku rozłamu w skrajnie prawicowej i antyunijnej Serbskiej Partii Radykalnej (SRS). Ostatecznie została ona przyjęta do EPP w listopadzie 2016 roku, ale z uwagi na fakt, iż dwa lata wcześniej Serbia rozpoczęła negocjacje akcesyjne w sprawie członkostwa w UE, od razu uzyskała status członka stowarzyszonego. Choć w rozmowach z działaczami SNS zwykli oni podkreślać, iż u podłoża rozłamu w obozie radykałów leżał spór odnośnie integracji z Unią Europejską (Erić, Rović 2017), należy jednak zachować pewien dystans do tych deklaracji. Po pierwsze, po przegranych w 2008 roku wyborach prezydenckich Tomislav Nikolić (ówczesny zastępca przewodniczącego SRS), powiedział, iż „mimo 18 lat zajmowania się polityką ani on, ani SRS nie są w stanie nikomu zapewnić pracy” (Goati 2013: 93). Poza tym, w latach 2008–2012 posłowie SNS nie poparli podczas głosowań w Skupstvinie żadnej ustawy istotnej z perspektywy dalszej integracji (Pavlović 2012: 13). Podobne deklaracje składali zresztą wcześniej członkowie Socjalistycznej Partii Serbii (SPS), kiedy po wyborach 2008 roku, czyli dwa lata po śmierci ich pierwszego lidera, byłego prezydenta Serbii, a później także Federalnej Republiki Jugosławii (państwa tworzonego przez Serbię i Czarnogórę) Slobodana Miloševicia, przeszli do obozu proeuropejskiej i weszli do rządu tworzonego przed Partią Demokratyczną (DS), choć wcześniej ugrupowania te uchodziły za najbardziej sobie wrogie (i ideowo odległe) na serbskiej scenie politycznej. Tłumacząc tę nagłą zmianę przekonań, koalicjant SPS i kontrowersyjny burmistrz Jagodiny Dragan Marković Palma, dość otwarcie stwierdził, iż „patriotyzmu nie należy się do traktora” (Grujić 2011: 18). Zatem, wydaje się, że najważniejszym elementem tych zmian mimo wszystko była „strategiczna kalkulacja” dokonywana

przez partyjnych przywódców, którzy mieli poczucie, że w związku z pozbawieniem ich ugrupowań potencjału koalicyjnego w oczach przedstawicieli unijnych instytucji, ambasadorów, ale też polityków europartii – co dane było im odczuć w kilku kolejnych cyklach wyborczych (2003, 2007, 2008) – jedyną możliwością „powrotu do politycznej gry” jest zmiana optyki na proeuropejską, na co zresztą słusznie zwracała uwagę Milada Ana Vachudova (2014). Dodatkowo, trzeba wziąć pod uwagę fakt, iż w okresie w którym powstało SNS, a SPS zmieniło stosunek do UE, poparcie dla integracji w serbskim w społeczeństwie, mimo że powoli zaczęło już spadać, wciąż oscylowało na poziomie ok. 60% (w szczytowym okresie, od września 2002 do czerwca 2007 roku, integrację popierało ok. 70% społeczeństwa) (Mikucka-Wójtowicz 2015: 169). Obecnie, w marcu 2017 roku, liczba zwolenników integracji wyniosła jedynie 43%

Co również warte wspomnienia, na swojej drodze do członkostwa w EPP postępowcy Aleksandra Vučićia byli blokowani między innymi przez członków Chorwackiej Wspólnoty Demokratycznej. Jest o tyle ciekawe, iż jej działacze podchodzili sceptycznie do zmiany retoryki postępowców, choć w 2002 roku pod przywództwem nowego lidera Ivo Sanadera również HDZ – by użyć obrazowego określenia używanego w regionie – „zmieniła polityczny dres” na proeuropejski, aby być akceptowalnym partnerem dla zachodnich instytucji. Sam Sanader mówił o tej transformacji wizerunku, iż wprawdzie „zarzuty, wysuwane wobec partii głównie z zagranicy, o jej skrajnej prawicowości, po prostu były nieprawdziwe, mimo pojedynczych przypadków, które mogły je potwierdzać” (Sanader 2017: 59), jednak aby uzyskać członkostwo w EPP, HDZ podjęła tak szeroko zakrojone reformy, że w zasadzie można mówić, iż wręcz „zdefiniowała się na nowo”, aby „dostosować się do wymogów EPP” (Sanader 2006 137). Zaś dokonana wówczas zmiana była w jego opinii korzystna nie tylko dla samej partii, ale też Chorwacji, bowiem po programowej transformacji HDZ, politycy EPP zaczęli lobbować za umożliwieniem chorwackiemu rządowi rozpoczęcia negocjacji akcesyjnych (Sanader 2006, 139). Jednak i w tym przypadku, podobnie jak później w odniesieniu do SPS i SNS, Europejska Partia Ludowa odegrała raczej rolę kuratora niż motoru zmian. Ich głównych przyczyn należy mimo wszystko upatrywać w kombinacji krajowych czynników, takich jak wyborcza porażka, zmiana generacyjna w przywództwie partii, wysokie – wynoszące w tym okresie ponad 70% – poparcie społeczne dla integracji. Choć oczywiście płynące od europejskich aktorów sygnały o konieczności zmiany, w celu „odzyskania” potencjału koalicyjnego i „zagranicznej wiarygodności”, umożliwiającą powrót do „politycznej gry”, dodatkowo wzmacniały dążenie do przeprowadzenia reform. Ostatecznie w trakcie głosowania w sprawie członkostwa SNS w EPP, HDZ taktycznie powstrzymała się od głosowania, z uwagi na fakt, iż decyzję tę popierali między innymi niemiecka kanclerz Angela Merkel i wschodząca gwiazda austriackiej polityki – lider Austriackiej Partii Ludowej (ÖVP) i ówczesny minister spraw zagranicznych Austrii – Sebastian Kurz. Zresztą w przypadku badanego regionu nie są to jedyne przypadki blokowania czy opóźniania przez jakieś ugrupowanie przyjęcia partii z tego samego czy sąsiedniego państwa. Najdłużej w takim zawieszeniu trwa postmilorzewska SPS, której przyjęcie do Partii Europejskich Socjalistów blokują zarówno jej dawni koalicyjni partnerzy z DS, podkreślający, iż działania tej

partii po 2012 roku pokazują, iż jej deklarowane wcześniej przywiązanie do lewicowych wartości nie było prawdziwe (Lutovac 2017), ale też chorwaccy socjaldemokraci z SDP, którzy w podobnym duchu twierdzą, iż reforma tego ugrupowania była pozorowana, zaś w rzeczywistości SPS „jest tylko z nazwy partią lewicową” (Grbin 2016).

Możliwe wymiary transferów

Odmienne, niż w badaniach prowadzonych przez Petersona i Sloama (2005: 41), którzy stwierdzili, iż wywiady z partyjnymi działaczami są najlepszą okazją do odkrycia motywacji i detali leżących u podłoża transferów ideologicznych, działacze badanych postjugosłowiańskich formacji raczej woleli mówić w tym kontekście o zmianach organizacyjnych „zapożyczonych” czy „inspirowanych” kontaktami z europartiami lub siostrzanymi formacjami z zachodniej części kontynentu. Choć oczywiście czasem otwarcie przyznawali, że pewne rozwiązania programowe jednak były wynikami transferów. I tak np. działacze Chorwackiej Partii Socjaliberalnej przyznają, iż pierwszy program tej formacji z 1992 roku był wzorowany na ówczesnych dokumentach Liberalnej Międzynarodówki (Kurevija 2013), działacze chorwackiej HDZ wskazują na implementowanie w 2014 roku do platformy programowej przyszłego rządu części tzw. Deklaracji Dublińskiej przyjętej na kongresie EPP w 2013 roku (Kovač 2014), chorwackiej SDP do „zapożyczenia” postulatów związanych ze zrównoważonym rozwojem, których transfer był wynikiem ich współpracy z PES i reprezentującą ją w Parlamencie Europejskim Grupą Socjalistów i Demokratów (Mondekar 2016), zaś macedońskiej SDSM i czarnogórskiej SDP do kopiowania do swoich dokumentów programowych rozwiązań z propagowanych przez PES w programie Europejska Gwarancja dla Młodych (Gaber 2017; SDP 2017).

Ponadto, nawet jeśli otwarcie nie mówili o zachodzących pod wpływem TPA zmianach programowych, można je jednak zrekonstruować na podstawie partyjnych dokumentów. Szukając konkretnych efektów TPC, w pierwszym rzędzie trzeba zwrócić uwagę na jej wpływ na postępujący proces standaryzacji programowej partii z regionu, prowadzący do upodabniania ich profilu programowego do ugrupowań z zachodniej części kontynentu, czy nieco generalizując do europejskiego mainstreamu. Zresztą często wiązało się to również z ich deradykalizacją. Zaś proces ten był już zauważalny podczas pilotażowych badań prowadzonych w latach 2013–2014 w Chorwacji (Mikucka-Wójtowicz 2016: 250). Przy czym, nie jest to jednak zjawisko wyjątkowe, które można zauważyć jedynie wśród ugrupowań z państw postjugosłowiańskich. Podobne wnioski płynęły z badań europeizacji polskich partii prowadzonych przez Annę Pacześniak (2014).

Choć proces standaryzacji programowej dotyczy aktorów z obu stron politycznej sceny, warto zwrócić w tym kontekście uwagę na ugrupowania lewicowe, na których ciążyła hipoteka komunistycznej przeszłości, a uzyskanie „świadectwa akceptacji” – zewnętrznej legitymizacji ze strony TPA było traktowane priorytetowo. Stąd też nie dziwi, iż jedną ze strategii pozbycia się tej hipoteki było upodobnienie się do zachodnioeuropejskich partii socjalistycznych i socjaldemokratycznych, zresztą często stawianych sobie za wzór już w pierwszych dokumentach programowych

(powstałych na przełomie lat 80. i 90. XX wieku). Później europejscy aktorzy stanowili inspirację także przy formułowaniu postulatów dotyczących znaczenia integracji z UE. Większość partii z regionu, pomijając opóźnione w tym zakresie o dekadę przez autorytarny reżim Slobodana Miloševića jego macierzystą formację SPS i jej siostrzane ugrupowanie z Czarnogóry – DPS, podjęła takie działania już na początku lat 90. Z kolei w analizowanym okresie (2003–2016), a zwłaszcza w ciągu ostatnich kilku lat, formacje postkomunistyczne właściwie ze wszystkich analizowanych państw zaczęły zwracać większą uwagę poszanowanie praw mniejszości, przy czym włączono tu również postulat ochrony praw społeczności LGBT (deputowani chorwackiej SDP przygotowali nawet – i uchwalili 2014 roku, za czasów swoich rządów – ustawę o związkach partnerskich dających możliwość rejestracji związków jedнопłciowych) (Mikucka-Wójtowicz 2016: 247) oraz politykę ekologiczną, w tym promowanie odnawialnych źródeł energii. Ponadto także postulaty i propozycje rozwiązań mających zwiększyć zatrudnienie młodych, pojawiające się w dokumentach programowych wszystkich formacji z regionu współpracujących z PES, były w różnym stopniu wzorowane na propagowanych przez nią rozwiązaniach. Zresztą także w przypadku partii prawicowych źródłem ich aktualnych propozycji walki z bezrobociem młodych są dokumenty opracowane w ramach unijnych inicjatyw *Gwarancji dla młodzieży* i *Inicjatywy na rzecz zatrudnienia ludzi młodych*. Zatem, biorąc pod uwagę określone przez Haughtona i Pacześniak kryteria stopni zmian zachodzących w partiach pod wpływem TPC, należy stwierdzić, iż „zapożyczone” postulaty nie dotyczyły wyłącznie treści związanych z integracją (Haughton 2011: 5; Pacześniak 2014: 88). Choć jednocześnie można zauważyć, iż nie wszystkie zalecenia i inicjatywy europartii trafiają na podatny grunt. W przypadku ugrupowań z badanego obszaru współpracujących z EPP, ciekawy jest fakt, iż mimo że jednym z wymogów formalnych stawianych potencjalnym członkom jest popieranie przez nich federalnej wizji integracji, programowe dokumenty badanych partii z regionu milczą w tej sprawie. Z przeprowadzonych analiz widać też, iż zakres i intensywność europeizacji partii różni się w zależności od rodzin partyjnych, do których należą. Zdecydowanie najmniej recepcja postulatów czy rozwiązań propagowanych przez europartie widoczna jest w przypadku liberalnych formacji zrzeszonych w ALDE, choć również ich działacze mówią, że z zainteresowaniem patrzą, co robią ich europejscy partnerzy, i jeśli przejmują oni rozwiązania korzystne z krajowej perspektywy, „[...] starają się jak najszybciej je wdrożyć. Zaś jeśli myślą, że nie są najlepsze, zastanawiają się jak znaleźć kompromis między tym, co wydaje nam się najlepsze a europejskimi rozwiązaniami” (Gamser 2015).

Jednak nie tylko europartie stanowi źródło inspiracji programowej czy pewnego motoru zmian w tym zakresie. Taką rolę odgrywają również eksperci z zachodnich partyjnych fundacji. Na przykład, część programu macedońskich socjaldemokratów z SDSM poświęcona polityce społecznej została przygotowana w kooperacji ze szwedzkimi ekspertami, zaś gospodarczego ze szwedzkimi i niemieckimi (Gaber 2017). Oczywiście ten wpływ nie ogranicza się bynajmniej do partii z lewej strony sceny politycznej, np. program gospodarczy chorwackiej HDZ, który partia przedstawiła przed wyborami w 2015 roku, powstał we współpracy z niemieckim Instytutem Badań Ekonomicznych powiązany z Unią Chrześcijańsko-Demokratyczna Niemiec

(CDU). Zaś działacze serbskiej Partii Liberalno-Demokratycznej, podkreślają rolę jaką podczas kształtowania liberalnego profilu partii odegrali niemieccy liberałowie dzięki współpracy w ramach związanej z nimi fundacji Friedrich-Naumann Stiftung, którzy między innymi pomogli im w opracowywaniu różnych dokumentów programowych (Gamser 2015).

Drugim dającym się zidentyfikować wymiarem zmian zachodzących w krajowych ugrupowaniach pod wpływem ich kontaktów z TPA są zmiany organizacyjne, wśród których należy przede wszystkim wspomnieć o wprowadzanych pod wpływem TPC kwotach dla kobiet na listach wyborczych, ale też próbach wprowadzania systemu kwot w wewnętrznych organach partii. Ponadto należy zwrócić uwagę na kształtowanie się w ramach organizacji partyjnych specjalnych gremiów zrzeszających właśnie kobiety, ale też młodych działaczy, a czasem również emerytów. Początkowo, zwłaszcza w latach 90. XX wieku, przyjęcie specjalnych kwot dla kobiet, zarówno na listach wyborczych, a później także w centralnych organach partii, było rozwiązaniem promowanym głównie przez zachodnioeuropejskie ugrupowania lewicowe. Zresztą fakt ów nie powinien dziwić, bowiem w przypadku partii lewicowych kwestia równouprawnienia ma fundamentalne znaczenie. Jak podkreślał były przewodniczący PES Poul Nyrup Rasmussen, jest ono wręcz „kamieniem węgielnym socjaldemokracji w Europie”, a „socjalizm i feminizm zawsze były częścią tej samej walki” (Rasmussen 2009: 17). Także dla partii z regionu właściwie od początku ich działania w ramach nowych organizmów państwowych odgrywała ona istotne znaczenie. Później upowszechniły się one także wśród partii prawicowych, a za ich przyjęciem lobbowała między innymi organizacja kobieca działająca w ramach Europejskiej Partii Ludowej – EPP Women, której działacze sugerowali krajowym ugrupowaniom, iż system kwot dobrze sprawdza się w krótkim okresie, zwiększając partycypację kobiet w polityce, co jak przyznała szefowa organizacji kobiecej działającej w Słoweńskiej Partii Demokratycznej (SDS) – Alenka Jeraj, okazało prawdą (Jeraj 2017). Z kolei znaczenie takich regulacji dla wewnętrznego życia partii obrazowo opisał wiceprzewodniczący chorwackiej SDP – Peđa Grbin, według którego „[...] tylko takim wewnątrzpartyjnym „dyrygowaniem” można uzyskać odpowiednią reprezentację wszystkich grup [społecznych – DMW], które mamy. Ponieważ, gdybyśmy mieli pełną demokrację, wówczas na wszystkie stanowiska w partii byłiby wybierani mężczyźni w wieku od 40 do 50 lat” (Grbin 2016). Choć niestety, mimo iż od lat ugrupowania lewicowe z państw postjugosłowiańskich przyjmują przepisy mające na celu zwiększenie udziału kobiet nie tylko na listach wyborczych, ale również w partyjnych gremiach, wciąż istnieje problem rozziemu między przepisami a praktyką ich stosowania. Wciąż nie wszystkie wskazane cele w tym zakresie zostały zrealizowane, a liczba kobiet w najwyższych gremiach partyjnych jest niższa niż zakładano (Mikucka-Wójtowicz 2017: 13–14). Mimo to, można stwierdzić, iż PES i ugrupowania z Europy Zachodniej odniosły na tym polu pewne sukcesy. Po pierwsze były one istotnym wzorem rozwiązań przyjmowanych w zakresie równouprawnienia przez ugrupowania w regionie. Po drugie zaś, na co zwracała uwagę słoweńska działaczka Związku Komunistów Słowenii, a później sukcesorskiej Zjednoczonej Listy Socjaldemokratów (obecnie Socjaldemokratów, SD) i chyba najbardziej znana obrończyni praw kobiet w państwach postjugosłowiańskich

– Sonja Lokar, gdy w latach 90. XX wieku zaczęto tworzyć specjalne organizacje kobiece, początkowo w ramach lewicowych partii, zachodnioeuropejskie ugrupowania i związane z nimi fundacje nie tylko wspierały samą ideę ich zakładania, ale też dostarczały ideologicznego i finansowego wsparcia przy tworzeniu regionalnej sieci organizacji kobiecych CEE Network for Gender Issues. Było to niezwykle ważne, gdyż umożliwiło między innymi prowadzenia różnego rodzaju szkoleń i seminariów, do finansowania których nie kwapiły się wówczas organizacje krajowe (Lokar 2017).

Jak już było wspomniane, także w przypadku transferów organizacyjnych istotnym źródłem inspiracji dla krajowych ugrupowań były siostrzane partie z innych państw europejskich. W tym przypadku wachlarz transferowanych od nich rozwiązań jest dość szeroki, od wprowadzania w ramach partii specjalnych organizacji kobiecych, których organizacja i sposób funkcjonowania były wzorowane na tego typu organach działających w ramach zagranicznych siostrzanych ugrupowań czy też samych europartii, do czego przyznają się np. działacze serbskich SPS i SNS (Gaćeša 2014; Erić, Rović 2017)², przez procedurę uchwalania nowego programu angażującą szerokie grono partyjnych aktorów, przyjętą przez serbską DS, dla której inspiracją były rozwiązania z jakich korzystają angielscy laburzyści (Jerkov 2017). Zresztą laburzyści są także wskazywani przez działaczy chorwackiej SDP jako inspiracja dla wprowadzania wyborów przewodniczącego partii z wykorzystaniem zasady: „Jeden członek, jeden głos” (Grbin 2016). Z kolei działacze Nowej Słowenii (NSi) wskazują, iż pomysł skrócenia kadencji wewnątrzpartyjnych organów był wzorowany na rozwiązaniach funkcjonujących w siostrzanych ugrupowaniach niemieckich (Horvat 2017).

Znacznie trudniej uchwytnymi zmianami niż programowe czy organizacyjne, są te zachodzące w wymiarze kulturowym/socjalizacyjnym, które polegają na próbach przeniesienia przez aktorów socjalizowanych w środowisku europejskim, pw. europosłów w państwach członkowskich (określanych nawet czasem mianem „agentów europeizacji” (Grosse 2012)), pewnej odmiennej logiki funkcjonowania partii. Przykładem takich zachowań są wprawdzie niezbyt liczne, ale mimo wszystko bardzo interesujące, jeśli zwrócimy uwagę na ich wyjątkowość w krajowym kontekście. Można tu wspomnieć m.in. niezwykły, z uwagi na sposób funkcjonowania HDZ i jej lidarski charakter, bunt europosłów ugrupowania i opublikowany przez nich w czerwcu 2016 roku list otwarty, w którym protestowali przeciwko działaniom podejmowanym przez jej ówczesnego lidera Tomislava Karamarka zmierzającym do upadku koalicyjnego rządu, w którym partia odgrywała rolę głównego partnera (choć na podstawie umowy koalicyjnej zrzekła się stanowiska premiera). Zaś podjęta przez nich inicjatywa miała wsparcie władz EPP (Palokaj 2016). Inny przykład stanowi próba współpracy ponad partyjnymi podziałami eurodeputowanego HDZ – Davora Stiera i SDP – Tonino Piculi, która nie spotkała się z przyjaznym przyjęciem przez krajowe kierownictwo ich ugrupowań, a wręcz zostali z tego tytułu

2 Choć w przypadku SPS nie wszyscy działacze podzielają ten punkt widzenia. Według Dijany Vukomanović byłej przewodniczącej Zarządu Partii, choć rzeczywiście celem utworzenia organizacji kobiecej w ramach SPS było zacieśnienie współpracy z PES, to powstała ona na skutek oddolnej inicjatywy działaczek partii i nie była wzorowana na tego typu organach funkcjonujących w zagranicznych siostrzanych formacjach (Vukomanović 2016).

ukarani przez partyjnych liderów (Mikucka-Wójtowicz 2016: 250). Z kolei obecnie chorwacki premier Andrej Plenković tłumaczy fakt powołania w czerwcu 2017 roku zaskakującej koalicji rządzącej HDZ i Chorwacką Partią Ludową (Hrvatska narodna stranka, HNS) właśnie jako przykład takiego „europejskiego przeniesienia doświadczeń dobrej współpracy z areny europejskiej na krajową”. Przy czym nazwa nowego koalicyjnego partnera HDZ jest myląca, a HNS jest małą partią liberalną, przez ostatnie 25 lat zdobywającą w wyborach od 2 do 10 mandatów. A właściwie była, gdyż po powołaniu koalicji z chadekami, której głównym celem było uniknięcie za wszelką cenę kolejnych przedterminowych wyborów (poprzednie odbyły się we wrześniu 2016 roku), a nie podkreślana przez Plenkovića zbieżność programowa, większość prominentnych polityków wystąpiła z partii (nawet jej eurodeputowany Jozo Radoš i Anka Mrak-Taritaš, ubiegająca się w wyborach lokalnych w 2017 roku o stanowisko burmistrza Zagrzebia), zaś poparcie wyborców dla HNS drastycznie spadło. Zresztą trzeba wspomnieć, iż powołanie tej koalicji było poprzedzone dość długimi próbami wywierania wpływu przez władze EPP, w tym przewodniczącego Josepha Daula, na Chorwacką Partię Chłopską (HSS), która jest jej członkiem. Jednak obecny przywódca HSS – Kršo Beljak, postanowił trzymać się obranego przed wyborami w 2015 roku lewicowego kursu, mimo podpisanego w 2013 roku – również z inspiracji EPP – porozumienia o długoterminowej współpracy obu ugrupowań.

Zresztą kwestia wpływu transnarodowej współpracy partii politycznych na zmiany w obrębie krajowych systemów partyjnych jest ostatnim zagadnieniem na jakie wypada zwrócić uwagę przy omawianiu TPC dla krajowych ugrupowań. Wprawdzie wspomniana sytuacja lobbingu EPP była nieudana, ale można także przywołać bardziej efektywne przykłady wpływu. Do takich niewątpliwie można zaliczyć interwencje w proces formowania koalicji wyborczych po wyborach parlamentarnych w Chorwacji w roku 2003, Serbii w 2003, 2007 i 2008, Czarnogórze w 2016 oraz Macedonii w 2014 i 2016. W przypadku dwóch pierwszych państw przedstawiciele unijnych instytucji, ale też europartii, ostrzegali krajowe ugrupowania, iż powołanie rządów z partiami radykalnej prawicy – w pierwszym przypadku Chorwackiej Partii Prawa (HSP), w drugim Serbskiej Partii Radykalnej – zablokuje możliwość integracji państw z UE (Mikucka-Wójtowicz 2015). Z kolei po wyborach w 2007 roku EPP wysyłało zachęty do powołania w Chorwacji centroprawicowej koalicji HDZ–HSS–HSLŠ. Przy czym we wszystkich sytuacjach naciski przyniosły zamierzony efekt. Nieco inaczej sytuacja wyglądała w Macedonii, gdzie TPA nie tyle próbowali wpływać na kształt powyborczych koalicji – w Macedonii formalnie nie ma partii antyeuropejskich, mimo iż prowadzona w tym zakresie polityka przez byłego premiera Nikołę Gruevskiego w praktyce przez niemal dekadę blokowała europejskie aspiracje państwa – co przedstawiciele unijnych instytucji, europartii oraz grup reprezentujących je w Parlamencie Europejskim, jak również siostrzanych dla głównych macedońskich partii formacji z Europy Zachodniej byli aktywnie zaangażowani w rozwiązanie kryzysu politycznego związanego z nieuznaniem wyników wyborów w 2014 roku przez Socjaldemokratyczną Unię Macedonii (SDSM), czego efektem był bojkot przez opozycję prac Sobranja. Obecnie podobne działania są podejmowane w Czarnogórze, gdzie opozycyjne ugrupowania – choć odmiennie niż w Macedonii o wyraźnie antynatowskim, prorosyjskim oraz coraz bardziej

eurosceptycznym profilu – również od ponad roku bojkotują prace parlamentu. Przy czym choć widoczny w ostatnich latach podział czarnogórskich partii na dwa bloki był następstwem wewnętrznego sporu o korzyści i straty wynikające z procesu euroatlantyckich integracji, w ostatnich wyborach w 2016 roku przedstawiciele bloków pro- i antyintegracyjnego otrzymali wsparcie odpowiednio od europejskich TPA oraz rosyjskiej administracji i tamtejszych partii. W przypadku powyborczych interwencji wspomniane zewnętrzne naciski prowadziły zarówno do zmiany dotychczasowych wzorców koalicyjnych (mechanizmów systemu partyjnego), m.in. zawężając pole manewru przy wyborze potencjalnych partnerów koalicyjnych dla ugrupowań mainstreamowych (w przywołanych sytuacjach to zewnętrzni aktorzy w praktyce decydowali, które z krajowych ugrupowań dysponują potencjałem koalicyjnym), ale też przyczyniały się do zmiany barw przez ugrupowania dotychczas integracji nieprzychylnie, czego dobry przykład stanowią chorwacka HDZ oraz serbskie SPS oraz SNS, powstała w wyniku rozłamu w antyunijnej SRS. Przy czym o ile w przypadku HDZ i SPS zmiany ich zachowań i optyki na proeuropejską doprowadziły do zmiany mechanizmów systemu, o tyle powstanie SNS – nawet jeśli motywację jej utworzenia tylko częściowo można przypisać wpływowi europeizacji – spowodowało istotną zmianę formatu systemu partyjnego w Serbii.

Przywołane powyżej przykłady dotyczyły wpływu TPA na aktorów z krajów dopiero starających się o członkostwo, a w opinii badaczy w tym okresie charakteryzują się oni większą podatnością na „zalecenia” czy „upomnienia” unijnych aktorów. Jednak jak podnosiła Maria Spirova (2008: 796, 805), europartie często wywierają bezpośrednie wpływ także na strategię wyborcze, ugrupowań z państw członkowskich. Do tego typu przypadków możemy zaliczyć np. wspomniane już nieudane próby doprowadzenia do powołania w czasie kryzysu związanego z zerwaniem przez HDZ współpracy z MOST-em koalicji HDZ–HSS. Mimo że pod wpływem EPP partie te podpisały w 2013 roku porozumienie o długoterminowej współpracy. Choć EPP ma też na swoim koncie działania zakończone sukcesem, czego przykładem były dwukrotne powyborcze koalicje w Słowenii, tworzone przez SDS, SLS i NSi będące członkami EPP (w skład obu gabinetów wchodziła też Demokratyczna Partia Emerytów Słowenii, DeSUS), choć ugrupowania te nie były wcześniej w stanie wystawić w wyborach wspólnych list. A zatem „lobbing” TPA ma także wpływ na mechanizmy systemu partyjnego, czyli wzorce rywalizacji i kooperacji partii.

Konkluzje

Przeprowadzona analiza pokazała, iż wpływ TPC rzeczywiście można obserwować w kilku wymiarach. Zaś w zależności od sytuacji, transnarodowi aktorzy polityczni mogą występować zarówno w roli inspiratora, motoru, jak i kuratora zmian. Przy czym, najczęściej pełnili pierwszą z nich, najrzadziej drugą. Można się zatem przychylić do konstatacji Marcina Zaborowskiego, iż „transfery polityczne przez inspirację [...] są prawdopodobnie najbardziej znacząca formą zewnętrznego wpływu” na krajowe ugrupowania (Zaborowski 2005: 30). Jednak fakt ów sprawia, iż ich uchwycenie i badanie stanowią duże wyzwanie. Tym bardziej, iż wpływ ten jest filtrowany przez kilka czynników o charakterze zewnętrznym (jak wiarygodność oferty

integracji czy stopień zaawansowania negocjacji akcesyjnych) oraz wewnątrzsystemowych (np. pozycja partii na „krajowym rynku wyborczym”, społeczne poparcie dla integracji) i wewnątrzpartyjnym (np. frakcja aktualnie dominująca w partii), co przekłada się na jego ostateczny rezultat. Mimo to wydaje się, iż koncepcja transferów politycznych lepiej obrazuje mechanizm wpływu TPA na krajowe ugrupowania niż częściej wykorzystywane w analizach modele przetargowy i socjalizacyjny.

Ponadto, co warto podkreślić, największy wpływ jest widoczny wśród ugrupowań należących do dwóch największych europartii – EPP i PES, co potwierdza wcześniejsze spostrzeżenia Aleksa Szczerbiaka i Moniki Bil (2008: 29). Duże znaczenie odgrywa również stopień zaawansowania procesu integracji danego państwa, co zresztą także wpisuje się we wcześniejsze ustalenia badaczy analizujących współpracę ugrupowań z Europy Środkowo-Wschodniej z TPA. Najbardziej widoczne zmiany zachodzą w okresie negocjacji akcesyjnych, kiedy – za wyjątkiem ALDE – krajowe ugrupowania nie mogą jeszcze być pełnoprawnymi członkami europartii. Z kolei po akcesji do UE krajowym partiom zdarzają się akty niesubordynacji czy wręcz „poakcesyjnego chuligaństwa”, by użyć obrazowego określenia Veselina I. Ganeva (2014: 38), czego przykładem były np. działania podejmowane przez nowe przywództwo chorwackiej HDZ w latach (2012–2016), takie jak chociażby umieszczenie na listach wyborczych w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2013 i 2014 roku Ruży Tomašić, liderki skrajnie prawicowego ugrupowania Chorwackiej Partii Prawa dr. Ante Starčević (HSP AS), mimo ostrego sprzeciwu ze strony EPP. Ale też ówczesny powrót partii do antysystemowej retoryki, porzuconej w trakcie starań o nawiązanie współpracy z EPP dekadę wcześniej. Podobną praktykę można zaobserwować w chorwackiej SDP, w której trwające obecnie prace nad przyjęciem nowego statutu po wcześniejszej – choć niekonsekwentnie przeprowadzonej – próbie zwiększenia wewnątrzpartyjnej demokracji (podjętej nie bez inspiracji ze strony TPA), stanowi odwrót od tego trendu w kierunku wyraźnej prezydencjalizacji partii. Szkic nowego statutu diametralnie zwiększa bowiem uprawnienia przewodniczącego wobec innych partyjnych organów, a także szeregowych członków (Toma 2017).

Przywołane przykłady pokazują, iż po akcesji do Unii i uzyskaniu pełnoprawnego członkostwa w europartii, krajowe ugrupowania są świadome, iż w tej sytuacji ich ewentualne zawieszenie czy wykluczenie, tak samo szkodzi im, jak i samej europartii (Haughton 2014: 83). Zatem choć generalnie dłuższy okres współpracy powinien sprzyjać wzajemnemu upodabnianiu się partii – swego rodzaju izomorfizmowi programowemu i organizacyjnemu, wyniki badań pokazują, iż europeizacja nie powinna być jednak postrzegana jako linearny proces, a raz przyjęte (transferowane) wartości czy rozwiązania podlegają z czasem reinterpretacji. Zaś w trakcie jej dokonywania, górę nad pewną lojalnością wobec zagranicznych partnerów i przyjętych w procesie akcesji do europartii zobowiązań, mogą brać doraźne wewnętrzne interesy podyktowane przeprowadzoną na nowo „strategiczną kalkulacją”, uwzględniającą np. aktualny kalendarz wyborczy, poparcie społeczne dla pewnych rozwiązań, czy też chęć utrzymania bądź przywrócenia większej spójności w funkcjonowaniu wewnątrzpartyjnych struktur.

Bibliografia

- Aligrudić Miloš. 2014. Wywiad autorki z Milošem Aligrudiciem, działaczem DSS, szefem grupy parlamentarnej partii oraz serbskiej delegacji w Zgromadzeniu Parlamentarnym Rady Europy. Belgrad 27.10.2014.
- von dem Berge Benjamin, Thomas Poguntke, The Influence of Europarties on Central and Eastern European Partner Parties: a Theoretical and Analytical Model. *European Political Science Review* 5(2) : 311–334.
- Bulmer Simon, Stephen Padgett. 2004. Policy transfer in the European Union: an institutional perspective. *British Journal of Political Science* 35 : 103–126.
- Bogovič Franc. 2017. Wywiad autorki z Francem Bogovičem od 2014 eurodeputowanym Słoweńskiej Partii Ludowej (SLS), w latach 2009–2013 wiceprzewodniczącym, a w okresie 2013–2014 przewodniczącym SLS. Ljubljana 4.05.2017.
- Carter Elisabeth., Kurt R. Luther, Thomas Poguntke. 2007. European Integration and Internal Party Dynamics. W *The Europeanization of national political parties. Power and organizational adaptation*, Thomas Poguntke i in. (red.), 1–25. Abingdon: Routledge.
- Cianciara Agnieszka i in. 2015. *Europeizacja partii politycznych i grup interesu w wybranych krajach Partnerstwa Wschodniego i kandydujących do Unii Europejskiej*. Warszawa: PAN.
- Conti Nicolo. 2007. Domestic parties and European integration: the problem of party attitudes to the EU, and the Europeanisation of parties. *European Political Science* 6 (2) : 192–2007.
- Dakowska Dorota. 2002. Beyond conditionality: EU enlargement, European party federations and the transnational activity of German political foundation. *Perspectives on European Politics and Society* 3(2) : 269–289.
- Delsoldato Giorgia. 2002. Eastward enlargement by the European Union and Transnational Parties. *International Political Science Review* 23(3) : 269–289.
- Domański Bolesław. 2004. Krytyka pojęcia rozwój a studia regionalne. *Studia Regionalne i Lokalne* 2(16) : 7–23.
- Ladrech Robert. 2012. Understanding Causality and Change in Party Politics. W *Research Design in European Studies. Establishing Causality in Europeanization*. T. Exadaktylos, C. M. Radaelli (red.). New York.
- Dolowitz David P., David Marsh. 1996. Who learns from whom: a review of the policy transfer literature. *Political Studies* 44 : 343–357.
- Dolowitz David P., David Marsh. 2000. Learning from abroad: the role of policy transfer in contemporary policy making. *Governance: an International Journal of Policy and Administration* 13(1) : 5–24.
- Erić Nikola, Anja Rović. 2018. Wywiad autorki z Nikolą Erićem członkiem Rady ds. Współpracy Międzynarodowej SNS oraz Anją Rović pełniącą funkcję doradcy w kancelarii Ministerstwa Integracji Europejskich. Belgrad 17.05.2017.
- Gaber Kalinka. 2017. Wywiad autorki z Kalinką Gaber doradcą Socjaldemokratycznej Unii Macedonii (SDSM) ds. kontaktów międzynarodowych. Skopje 5.06.2017.
- Gaćeša Nataša. 2014. Wywiad autorki z Natašą Gaćešą sekretarz Socjalistycznej Partii Serbii (SPS) ds. kontaktów międzynarodowych. Belgrad 17.10.2014.
- Gamser Dušan. 2015. Wywiad autorki z Dušanem Gamserem sekretarzem serbskiej Partii Liberalno-Demokratycznej (LDP) ds. kontaktów międzynarodowych. Belgrad 26.10.2015.

- Gauja Anika. 2016. Policy transfer, contagion effects and intra-party reform. *Policy Studies* 37(5) : 471–485.
- Ganev Veselin I. 2014. Bulgaria's year of civic anger. *Journal of Democracy* 25(1) : 33–45.
- Goati Vladimir. 2013. *Izbori u Srbiji I Crnoj Gori od 1990. Do 2013. i u SRJ od 1992 do 2003.* Beograd: CESID.
- Graziano Paolo, Maarten P. Vink. 2007. Challenges of a New Research Agenda, W *Europeanization: New Research Agendas*. P. Graziano, M.P. Vink (red.). 3–20. New York: Palgrave Macmillan.
- Grbin Peđa. 2016. Wywiad autorki z Peđą Grbinem od grudnia 2016 roku wiceprzewodniczącym SDP, w latach 2011–2015 i 2015–2016 członkiem parlamentarnej komisji ds. europejskiej. Zagrzeb 25.05.2016.
- Grujić D. 2011. Portret savremenika – Dragan Marković Palma, opet. Ja sam čovek iz života. *Vreme* 1075.
- Grosse Tomasz G. 2012. *W objęciach europeizacji. Wybrane przykłady z Europy Środkowej i Wschodniej.* Warszawa: PAN.
- Haughton Tim. 2014. „Money, margins and the motors of politics: the EU and the development of party politics in Central and Eastern Europe”. *Journal of Common Market Studies* 52 (1) : 71–87.
- Hix Simon. 2010. *System polityczny Unii Europejskiej.* A. Komasa (przeł.), Warszawa: PWN.
- Harmel Robert and Janda, Keneth. 1994. An integrated theory of party goals and party change. *Journal of Theoretical Politics* 6(3) : 259–287.
- Haughton Tim. 2011. Driver, Conductor or Follow passenger? EU membership and party politics in Central and Eastern Europe. W *Party Politics in Central and Eastern Europe. Does EU membership matter?* Tim Haughton (red.). 1–14. London–New York: Routledge.
- Haughton Tim, Marek Rybář. 2011. A Tool in the Toolbox: Assessing the Impact of EU Membership on Party Politics in Slovakia. W *Party Politics in Central and Eastern Europe. Does EU Membership Matter?* Tim Haughton (red.). 128–151. London–New York: Routledge.
- Holmes Michael, Simon Lightfoot, 2011. Limited influence? The role of the Party of European Socialists in shaping social democracy in Central and Eastern Europe. *Government and Opposition* 46(1) : 32–55.
- Horvat Jožef. 2017. Wywiad autorki z Jožefem Horvatem wiceprzewodniczącym Nowej Słowenii (NSi), przewodniczącym parlamentarnej komisji ds. zagranicznych i członkiem komisji ds. europejskich (w latach 2011–2014 jej przewodniczącym). Ljubljana 9.05.2017.
- Jeraj Alenka. 2017. Wywiad autorki z Alenką Jeraj sekretarz polityczną Słoweńskiej Partii Demokratycznej (SDS), od 2009 roku przewodniczącą żeńskiej organizacji w ramach SDS, w latach 2004–2006 wiceprzewodniczącą partii, zaś w okresie od 2001 do 2006 przewodniczącą partyjnej młodzieżówki SDS. Ljubljana 8.05.2017.
- Jerkov Aleksandra. 2017. Wywiad autorki z Aleksandrą Jerkov od grudnia 2016 roku sekretarz Partii Demokratycznej (DS) ds. kontaktów międzynarodowych, członkinią Komitetu Naczelnego partii, od 2014 r. deputowaną DS w Skupstini. Belgrad 15.05.2017.
- Kovač Miro. 2014. Wywiad autorki z Miro Kovačem w latach 2014–2016 sekretarzem Chorwackiej Wspólnoty Demokratycznej (HDZ) ds. kontaktów międzyarodo-

- wych, w latach 2015–2016 ministrem spraw zagranicznych Chorwacji. Zagrzeb 23.10.2014.
- Kurevija Goran. 2013. Wywiad autorski z Goranem Kureviją sekretarzem ds. kontaktów międzynarodowych Chorwackiej Partii Socjalliberalnej (HSL). Zagrzeb 19.11.2013.
- Kosowska-Gąstoł Beata. 2014. *Europejskie partie polityczne jako organizacje wielopoziomowe. Rozwój, struktury, funkcje*. Kraków: WUJ.
- Ladrech R. 2010. *Europeanization and national politics*, Palgrave Macmillan, New York 2010.
- Lewis Paul G. 2007 The EU and Party Politics in Central and Eastern Europe: Questions and Issues, *W The European Union and Party Politics in Central and Eastern Europe*, Paul G. Lewis, Zdenka Mansfeldová (red.). 1–19. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Lokar Sonja. 2017. Wywiad autorki z Sonją Lokar – działaczką słoweńskiej partii socjaldemokratycznej – Socjaldemokratów (SD) oraz założycielką i przewodniczącą regionalnej organizacji zrzeszającej kobiety – CEE Network for Gender Issues. Ljubljana 5.05.2017.
- Lutovac Zoran. 2017. Wywiad autorki z Zoranem Lutovacem przewodniczącym Rady Politycznej Partii Demokratycznej (DS). Belgrad 13.10.2017.
- Mikucka-Wójtowicz Dominika. 2015. Europeizacja partii oraz systemów partyjnych Serbii i Chorwacji – między rzeczywistością a iluzjami. *Politeja* 37 : 161–191.
- Mikucka-Wójtowicz Dominika, 2016. Resilient or Resistant? The Impact of Transnational Party Cooperation on Croatian Political Parties. *East European Politics* 32(2) : 236–257.
- Mikucka-Wójtowicz Dominika. 2017. The impact of Europeanization on internal party organizational dynamics in selected post-Yugoslav countries. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* published online before printing.
- Mikucka-Wójtowicz Dominika. 2018. Stan badań nad procesem europeizacji partii i systemów partyjnych w państwach postkomunistycznych – próba ujęcia modelowego. *Studia Polityczne* (w recenzji).
- Mondekar Daniel. 2016. Wywiad autorki z Danielem Mondekarem politykiem Socjaldemokratycznej Partii Chorwacji, w latach 2011–2015 przewodniczącym parlamentarnej komisji ds. europejskich. Zagrzeb 2.06.2016.
- Pacześniak Anna. 2014. *Europeizacja polskich partii politycznych*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Palokaj Augustin. 2016. Pobuna HDZ-ovih europarlamentaraca 'Nemojte sudjelovati u rušenju premijera Oreškovića! *Jutarnji list* 8.06.2016.
- Paterson William E., James Sloam. 2005. Learning from the west: policy transfer and political parties. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 21(1) : 33–47.
- Pavlović Vukašin. 2012. Civilno društvo, partije i izbori. *Politički život. Časopis za analizu politike* 5 : 9–16.
- Podobnik Janez. 2017. Wywiad autorki z Janezem Podobnikiem – w latach 2000–2004 przewodniczącym grupy parlamentarnej Słoweńskiej Partii Ludowej (SNS), w latach 2003–2007 przewodniczącym partii, obserwatora w PE, a następnie eurodeputowanego (maj–lipiec 2004), Ljubljana 4.05.2017.
- Pridham Geoffrey. 2000. External influences on party development and transnational party cooperation: the case of post-communist Europe. Paper for the Political Studies Association – UK 50th Annual Conference 10–13 April 2000. London.

- Pridham Geoffrey. 2011. Political Parties and Their Consolidation in Post-Communist New Democracies: Indirect and Direct Impacts from EU Enlargement, W *Europeanising Party Politics? Comparative Perspectives on Central and Eastern Europe*. Paul G. Lewis, Radosław Markowski (red.). 44–68. Manchester–New York: Manchester University Press.
- Pridham Geoffrey. 2014. Comparative perspectives on transnational party-building in new democracies: the case of Central and Eastern Europe. *Acta Politica* 49(1) : 30–50.
- Pukšec Ivana. 2013. Wywiad autorki z Ivaną Pukšec sekretarz Chorwackiej Partii Chłopskiej (HSS) ds. kontaktów międzynarodowych. *Zagrzeb* 18.11.2013.
- Rasmussen Paul. 2009. Together for a progressive way forward. W *Rodna ravnopravnost*. Karolina Leaković (red.). 16–19. Zagreb: SDP.
- Rose Richard. 1991. What is lesson drawing? *Journal of Public Policy* 11 : 3–30.
- Rose Richard. 2005. *Learning from comparative public policy. A Practical guide*. Routledge, London–New York.
- Ruszkowski Janusz. 2010. *Ponadnarodowość w systemie politycznym Unii Europejskiej*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Sanader Ivo. 2017. *Doba politike – knjiga prva. Detuđmanizacija*. Zagreb: Večernji list.
- Sanader Ivo. 2006. Transnational parties in Regional Cooperation: the impact of the EPP on Central and South-East. *European View* 3 : 135–140.
- Saurugger Sabine., Frédéric Mérand. 2010. Does European integration theory need sociology? *Comparative European Politics* 8(1) : 1–18.
- Schimmelfenning Frank. 2005. Strategic Calculation and International Socialization: Membership Incentives, Party Constellations, and Sustained Compliance in Central and Eastern Europe. *International Organization* 59(4) : 827–860.
- Stojić Marko. 2018. *Party responses to the EU in the Western Balkans. Transformation, opposition or defiance?* Cham: Palgrave Macmillan.
- Szczerbiak Aleks, Monika Bil. 2008. *When in Doubt, (Re-) Turn to Domestic Politics? The (Non-) Impact of the EU on Party Politics in Poland*, SEI Working Paper nr 103. Brighton: Sussex European University.
- Timuș Natalia. 2011. Europeanization through Transnational Party Cooperation. The case of EPP and Ukrainian Parties, paper presented at the 12th Biennial Conference of the European Union Studies Association, Boston, March 3–5.
- Toma Ivanka. 2017. Novi rat u SDP-u. *Jutarnji list* 28.10.2017.
- Vachudova Milada A. 2008. Tempered by the EU? Political parties and party system before and after accession. *Journal of European Public Policy* 15(6) : 861–879.
- Vachudova Milada A. 2014. EU leverage and national interests in the Balkans: the puzzle of enlargement the years on. *Journal of Common Market Studies* 52(1) : 122–138.
- Vukomanović Dijana. 2016. Wywiad autorki z Dijaną Vukomanović była przewodniczącą Zarządu Komitetu Naczelnego Socjalistycznej Partii Serbii (SPS). *Belgrad* 17.10.2016.
- Vuković Snežana. 2016. Wywiad autorki ze Snežaną Vuković doradczą ds. współpracy międzynarodowej Demokratycznej Partii Socjalistów Czarnogóry (DPS). *Podgorica* 5.12.2016.
- Zaborowski Marcin. 2005. Westernizing the East: external influences in post-communist transformation of Eastern and Central Europe. *Journal of Communist Studies and Transition Politics* (21)1.

Transnational Party Cooperation (TPC) – the Case of the Post-Yugoslav Countries

Abstract

In the literature on the Europeanisation of political parties and party systems, transnational party cooperation (TPC) is very often treated as a special and unique kind of Europeanisation of national political parties. In the case of CEE groupings, the term TPC includes various kinds of European partners, from Europarties, through political groups in the European Parliament to sister parties from other, mainly West European states. The Europarties' role has been perceived as "stimulating and supporting" the process of the development of parties in this region; adapting them to the European mainstream. The paper investigates the impact of TPC on political parties from selected post-Yugoslav countries, and tries to determine whether this cooperation has led to changes in their programmes or internal organisations. The article also explores if it caused any changes in domestic party systems of analysed countries. To explain the impact of TPC on domestic groupings, the concept of policy transfer has been applied.

Keywords: transnational party cooperation (TPC), transnational party actors (TPA), Europeanisation of political parties, political parties, post-Yugoslav countries